

What works

Effectieve ondersteuning
voor slachtoffers

Boomcriminologie

REDACTIE

Nieke Elbers
Chantal van den Berg
Marleen Kragting

Schadevergoeding voor strafbare feiten: ‘does it work’?

Renée Kool en Alice Bosma***

10.1

INLEIDING EN AFBAKENING

In het huidige vertoog is het strafrecht mede georiënteerd op het ‘recht doen’ aan de belangen van slachtoffers. Gestreefd wordt naar de ‘meest passende reactie’, ofwel ‘een betekenisvolle afdoening richting slachtoffer, dader en samenleving’.¹ Naar slachtoffers toe omvat dit de opdracht om steun te bieden ‘bij het herstel van hun leed, zodat slachtoffers zo veel mogelijk zelf weer verder kunnen’.² Daarbij wordt (onder andere) gedoeld op het faciliteren van schadeverhaal. Dat laatste omvat meer dan geldelijke genoegdoening. Het doel is het slachtoffer te bevestigen als rechtsburger, wat bijdraagt aan het versterken van de rechtsgemeenschap.³

Maar hoe ‘werkzaam’ is het schadeverhaal via het strafproces voor slachtoffers? En waarin ligt precies de betekenis ervan: in het wegnemen van nadeel, de erkenning als belanghebbende en/of de wens om de dader via het schadeverhaal ‘te laten straffen’? In deze bijdrage geven we antwoord op deze vragen door te kijken naar de grondslagen en praktijk van het schadeverhaal (paragraaf 10.2) en de victimologische betekenis daarvan (paragraaf 10.3). We beperken ons tot schadever-

* Dr. mr. Renée Kool is senior docent/onderzoeker bij het Utrecht Centre for Accountability and Liability Law en het Willem Pompe Instituut.

** Dr. mr. Alice Bosma is onderzoeker bij het Nederlands Studiecencentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving.

1. *Kamerstukken II* 2015/16, 29279, nr. 334, p. 12 (Brief van de minister van Veiligheid en Justitie betreffende Rechtstaat & Rechtsorde).

2. *Kamerstukken II* 2017/18, 33552, nr. 43, p. 1 (Meerjarenagenda slachtofferbeleid 2018-2021).

3. Openbaar Ministerie, *Aanwijzing kader voor strafvordering meerderjarigen*, 2019A003, par. 2: ‘Op het OM rust de verantwoordelijkheid om genoegdoening voor slachtoffers en nabestaanden na te streven (...) Bij de beslissing over de wijze van afdoen van de strafzaak wordt daarom schadevergoeding aan het/de slachtoffer(s) als verplicht element meegenomen en conservatoir beslag ten behoeve van schadevergoeding aan het slachtoffer nadrukkelijk overwogen.’

goeding in strafrechtelijke context, andere wegen om nadeel te verhalen blijven buiten beschouwing (Hebly & Lindenberg, 2020).⁴

10.2 HET STRAFRECHTELIJK SCHADEVERHAAL: GRONDSLAGEN EN PRAKTIJK

10.2.1 Grondslagen

Hoewel we ons richten op het Nederlands bestel, is het belangrijk te vermelden dat het recht op compensatie verdragsrechtelijk is erkend, onder andere in regelgeving van de Europese Unie. De Nederlandse wetgever is op grond van deze regelgeving gehouden te voorzien in adequate procedures om schadevergoeding te kunnen verwerven. Artikel 16 lid 1 van de Slachtofferrichtlijn spreekt een voorkeur uit voor het faciliteren van passende, billijke en tijdige⁵ schadeloosstelling via het strafproces.⁶ De uitwerking is aan de lidstaten, maar de mogelijkheid van een voegingsprocedure en het opleggen van een schadevergoedingsverplichting door de strafrechter ('compensation orders') worden uitdrukkelijk genoemd.⁷ Enkel wanneer de effectuering van zulk 'primaire' schadeverhaal uitblijft, is er ruimte voor een 'subsidiary role of the State'.⁸ Dat laatste in de vorm van tegemoetkomingen via nationale schadeloosstellingsregelingen.⁹

Het Nederlands bestel voldoet aan dit Europeesrechtelijke profiel. Uitgangspunt is dat de dader betaalt, maar dat schades als rechtstreeks gevolg van strafbare feiten zo veel mogelijk via het strafproces worden afgedaan indien het slachtoffer dat wenst.¹⁰ Het recht op schadevergoeding berust op civiele grondslag, maar kan door de strafrechter worden afgedaan via toewijzing van de vordering benadeelde partij (artikel 51f Wetboek van Strafvordering (Sv)), het opleggen van een schade-

-
4. Daarover: Adviescollege Onderzoek stelsel schadevergoeding voor slachtoffers van strafbare feiten, *Op verhaal komen*. Te vinden als bijlage bij Kamerstukken II 2020/21, 33552, nr. 83, blg. 977969 (hierna: commissie-Donner), par. 2.3.2.
 5. Vgl. HvJ EU 29 juli 2019, C-38/18 (Gambino & Hyka).
 6. Europese Commissie, Richtlijn 2012/29/EU tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, L 315/5. Overigens wordt deze voorkeur niet herhaald in de strategie van de Europese Commissie uit 2020; daar wordt gesproken van 'adequate procedures'; Europese Commissie, *EU-strategie inzake de rechten van het slachtoffer (2020-2025)*, COM(2020)258 final, p. 16 en 20.
 7. European Commission 2013, p. 37 onder 55 en 56.
 8. European Commission 2013, p. 37; de geciteerde woorden staan in de originele tekst vetgedrukt.
 9. Vgl. Europees Verdrag inzake de schadeloosstelling van slachtoffers van geweldsmisdrijven, Straatsburg 24 november 1983, *Trb.* 1987/187 en Richtlijn 2004/80/EC betreffende de schadeloosstelling van slachtoffers van misdrijven, L 261/15. Deze richtlijn ziet tekstueel enkel op schadeverhaal bij grensoverschrijdende criminaliteit, maar het Hof van Justitie heeft in de zaak Commissie/ Italië (C-601/14), ECLI:EU:C:2016:759, geoordeeld dat de lidstaten gehouden zijn een nationale schadeloosstellingregeling te treffen voor alle misdrijven. Zie ook NJ 2017/281, m.nt. J.M. Reijntjes. Dit standpunt is herhaald in de zaak Presidenza del Consiglio dei Ministri/BV (C-129/19), NJ 2020/424, m.nt. S.D. Lindenberg.
 10. Kamerstukken II 2017/18, 33552, nr. 43, p. 1 resp. par. 3 (Meerjarenagenda slachtofferbeleid 2018-2021); Kamerstukken II 2020/21, 33552, nr. 83, p. 2 (Slachtofferbeleid).

vergoedingsmaatregel (artikel 36f Wetboek van Strafrecht (Sr)) of het opleggen van de verplichting tot schadevergoeding of herstel als bijzondere voorwaarde (artikel 14c lid 1sub 1 of 2 Sr).¹¹ Omdat dergelijke bijzondere voorwaarden niet vaak worden opgelegd, laten we ze verder onbesproken en richten we ons op de schadevergoeding via de vordering benadeelde partij en de schadevergoedingsmaatregel (Candido et al., 2017).¹²

Een veroordeling voor een misdrijf kwalificeert als een onrechtmatige daad (artikel 6:162 BW) en het daaruit voortvloeiende nadeel komt uit hoofde van artikelen 6:95 en 6:106 van het Burgerlijk Wetboek (BW) voor vergoeding in aanmerking. Voorwaarde is dat de besluitvorming over de schade die over de strafvordering niet overvleugelt (artikel 361 lid 3 Sv). Maatstaf daarbij is het recht op een eerlijke procedure en volwaardige behandeling, neergelegd in artikel 6 lid 3 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).¹³ Daarnaast speelt ook het recht op een gewaarborgd rechterlijk oordeel over de civiele en burgerlijke rechten van artikel 6 lid 1 EVRM een rol. Het slachtoffer en de verdachte moeten in hun hoedanigheid van eiser en gedaagde op volwaardige wijze kunnen procederen over de vordering tot schadevergoeding. Wanneer dat naar het oordeel van de strafrechter niet het geval is, moet deze de vordering niet-ontvankelijk verklaren en mag ook geen schadevergoedingsmaatregel worden opgelegd.

Bij de beoordeling van de vraag of er aanleiding is tot het toewijzen van schadevergoeding baseert de strafrechter zich op de stukken die zijn overgelegd door het slachtoffer, in het bijzonder de vordering benadeelde partij. Maar de rechter (en de officier van justitie ten behoeve van diens advies) mag acht slaan op andere stukken die zijn opgenomen in het strafdossier. Voorts heeft de Hoge Raad bepaald dat voor ernstige delicten, waarbij sprake is van een aantasting van de persoon 'op andere wijze' (artikel 6:106 aanhef en onder b BW), de schade mag worden afgeleid uit de aard en ernst van het bewezenverklaarde.¹⁴ Een enkele rechtsschending van een fundamenteel recht vormt echter onvoldoende grond voor toewijzing.¹⁵

11. Schadevergoeding kan ook worden toegewezen als voorwaarde bij het afdoen via een strafbeschikking door het Openbaar Ministerie (de zogenoemde buitengerechtelijke afdoening). Dat gebeurt echter maar in een beperkt aantal van de opgelegde strafbeschikkingen (voor 2019: 2.400 op een totaal van 32.200 strafbeschikkingen). De commissie wijst voorts op schadevergoedingen als uitkomst van mediation (Commissie-Donner, 2021, p. 37 en 43). Zie ook C. van der Wilt (2021). Tien jaar mediation in de strafrechtelijke jurisprudentie. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 2, p. 8-28. We laten deze vormen van schadeverhaal buiten bespreking.

12. Par. 6.2; opgemerkt wordt dat de bijzondere voorwaarde van herstel zelden wordt opgelegd.

13. HR 15 juni 2006, ECLI:NL:HR:AV2654.

14. HR 15 maart 2019, NJ 2019/162; HR 28 mei 2019, NJ 2019/379, r.o. 2.5; HR 29 juni 2021, ECLI:NL:HR:2021:1024 (Roofoverval), r.o. 2.5 en 2.6; HR 2 november 2021, ECLI:NL:HR:2021:1496, r.o. 2.4 en 2.5.

15. HR 28 mei 2019, NJ 2019/379, m.n.t. WH. Vellinga, r.o. 2.4.5. Zie ook HR 15 oktober 2019, NJ 2019/468, m.nt. W.H. Vellinga (Woninginbraak) en de (verzamel)noot van Lindenberg onder NJ 2021/65, 66, 67 en 68.

De vordering benadeelde partij en de schadevergoedingsmaatregel strekken ertoe het slachtoffer op eenvoudige wijze een executoriale titel¹⁶ te bieden om de schade op de dader te kunnen verhalen (Kooijmans, 2002).¹⁷ Voor de vordering benadeelde partij geldt dat het slachtoffer zelf, via een deurwaarder, moet executeren; bij oplegging van een schadevergoedingsmaatregel ligt de tenuitvoerlegging in handen van de staat (het Centraal Justitieel Incassobureau (CJIB)). Om deze executoriale titel te verstevigen is het mogelijk conservatoir beslag te leggen voorafgaand aan de veroordeling (artikel 103 Sv), of de veroordeelde te gijzelen wanneer het bedrag niet wordt voldaan (artikel 6:4:20 Sv) (Lindeman, 2021). Slaagt het CJIB er niet in om het schadebedrag binnen acht maanden te verhalen op de dader, dan ontvangt het slachtoffer compensatie via de voorschotregeling, waarna de staat regres heeft op de veroordeelde (vergelijk Hebly et al., 2020) en het bedrag dus alsnog kan proberen te innen bij de dader.

Het hiervoor beschrevene laat zien dat de maatschappelijke en politieke opvattingen over de betekenis van het schadeverhaal naar aanleiding van strafbare feiten door de tijd heen zijn gewijzigd, waarbij het schadeverhaal meer publiekrechtelijke trekken is gaan aannemen (vergelijk Keulen, 2015).¹⁸ Zo werd bij de invoering van de Wet Terwee in 1995¹⁹ reeds erkend dat er sprake is van samenhang tussen de strafdoelen en die van schadevergoeding.²⁰ Volgens de wetgever zou de schadevergoedingsmaatregel de ‘vredemakende functie van het strafproces’ bevorderen, waarbij werd gewezen op de betekenis van vergoeding van immateriële schade.²¹ Ook de invoering van de voorschotregeling (2011) en voorgenomen verruiming daarvan wijzen in de richting van een meer publiekrechtelijk wordende signatuur van het schadeverhaal.²² Steun voor die gedachte is te vinden in de recente beleidsnota Slachtofferbeleid, waarin wordt opgemerkt: ‘Het kunnen verhalen van schade is een belangrijk onderdeel van het recht doen aan slachtoffers van strafbare feiten. Het stelt slachtoffers in staat om door te gaan met hun leven door materieel herstel, maar biedt ook erkenning voor wat hen is aangedaan.’²³

Kortom, van een accessoire vordering is het recht op schadevergoeding verworpen tot vordering *sui generis*, met daarin besloten een element van genoegdoe-

16. Afschrift van een rechterlijk vonnis opgemaakt in een vorm waarmee het vonnis ten uitvoer kan worden gelegd.

17. Doel van de schadevergoedingsmaatregel is volgens Kooijmans het ‘opheffen van een ongewenste situatie’ (p. 121).

18. Tegelijkertijd is het schadeverhaal juist langzaam verdwenen uit de publiekrechtelijke vergelding (zie Pemberton, 2021, p. 613).

19. *Stcr.* 1995, 65.

20. *Kamerstukken II* 2017/18, 33552, nr. 43, p. 1 (Meerjarenagenda slachtofferbeleid 2018-2021); *Kamerstukken II* 2017/18, 33552, nr. 60, p. 2 en p. 7, onder 3.

21. *Kamerstukken II* 1989/90, 21345, nr. 3, par. 1.7, i.h.b. p. 7 en par. 3.5. Opmerkelijk is dat de wetgever hier aansluiting zocht bij de opvatting van Langemeijer, wiens opvattingen de commissie-Terwee destijds aanleiding gaven te kiezen voor een schadevergoedingsstraf.

22. *Stb.* 2010, 311 en *Stb.* 2021, 220 (Wet verruiming slachtofferrechten).

23. *Kamerstukken II* 2020/21, 33552, nr. 83, p. 4 (Slachtofferbeleid).

ning.²⁴ De strafrechter toont oog te hebben voor de delictgebonden context van de gevorderde schade, tot uitdrukking komende in een ‘strafrechtelijke uitleg’ van de civielrechtelijke grondslag en daaraan verbonden criteria.²⁵ Of, zoals Buruma (2018, 2020) het onlangs samenvatte: ‘De tendens is veranderd van “nee, want een onevenredige belasting voor het strafgeding, tenzij” naar “ja, al is het maar ten dele, mits”’. Gevolg is dat de aanspraak op compensatie sterker dan voorheen verknoopt is geraakt met de strafdoelen. Een ontwikkeling die eerder door De Hullu werd gesignaleerd en hem aanleiding gaf te pleiten voor de invoering van een schadevergoedingsstraf (De Hullu, 2002; Keulen, 2002). Meer recent ook stelde Buruma (2020) vast dat ‘genoegdoening’ tot de strafdoelen is gaan behoren, wat aanleiding zou moeten geven tot overdenking van ‘de verhouding tussen schadevergoeding en strafmaat’.²⁶ De (ontwerp)wetgever, het beleid en de commissie-Donner houden de voet echter op de rem door vast te houden aan de civielrechtelijke grondslag van het schadeverhaal.²⁷

10.2.2 *De praktijk van het schadeverhaal*

Maar wordt in de praktijk recht gedaan aan de wens van slachtoffers om schade te verhalen? Daarover zijn geen sluitende cijfers te vinden, maar op grond van het rapport van de commissie-Donner, aangevuld met eigen evaluatieonderzoek, kan het volgende worden opgemerkt over de (redenen voor) toewijzing van schadevergoeding.²⁸

Aantal voegingen benadeelde partij en opgelegde schadevergoedingsmaatregelen

In de afgelopen jaren is het aantal meldingen van slachtofferschap afgenomen. Op basis van representatieve slachtofferenquêtes is berekend dat in Nederland in 2019 circa 2 miljoen burgers slachtoffer zijn geworden van in totaal 3,4 miljoen delicten, waarbij de omvang van (materiële en immateriële) schade wordt geschat op 13,2 miljard euro.²⁹ Meest voorkomend is de vermogenscriminaliteit (diefstal en inbraak zonder geweld), gevolgd door vernielingen. Slechts een minderheid van

24. Vgl. Kool, 2014; Schijns, 2019.

25. Vgl. Kool & Emaus, 2017; Lindenbergh & Hebly, 2016.

26. Vgl. Lippke (2020), die wijst op het algemene karakter van vergelding, met daarin gelegen miskenning van het particuliere belang (‘asymmetry in retributive justice-focus’).

27. *Kamerstukken II* 1989/90, 21345, nr. 3, par. 1.5; *Kamerstukken II* 2017/18, 33552, nr. 43, p. 1 (Meerjarerenagenda slachtofferbeleid 2018-2021); *Kamerstukken II* 2020/21, 33552, nr. 83, p. 4 (Slachtofferbeleid). Zie ook Candido et al., 2017, p. 91-182.

28. Commissie-Donner, 2021, par. 2.4; Kool et al., 2016. Opmerking behoeft dat de cijfers gegeven door de commissie-Donner en Kool en collega’s zien op veelvoorkomende commune misdrijven. De commissie put uit justitiële registraties, waaronder slachtofferenquêtes. Kool et al. baseren zich (hoofdzakelijk) op dossieronderzoek over 2014, beperkt tot enkele rechtbanken. Korthedshalve wordt bij vermelding van cijfers niet steeds de bron gespecificeerd.

29. Het betreft enkel schade van ‘huishoudens’; bedrijven blijven hier buiten beschouwing (Commissie-Donner, 2021, p. 39).

zaken betreft gewelds- en zedenmisdrijven. Daarbij is het ophelderingspercentage voor vermogenscriminaliteit laag (circa 27%). Dat zijn voor de praktijk van het schadeverhaal belangrijke gegevens, want enkel wanneer de dader bekend is en vervolging is ingesteld, kan worden gevoegd en/of een schadevergoedingsmaatregel worden opgelegd.

In bijna een kwart van de zaken waarin een slachtoffer is geregistreerd, voegden slachtoffers zich met een schadevordering (2019: 23.900 voegingen).³⁰ Daarvan werd ongeveer 60% (deels of gedeeltelijk) toegewezen, waarnaast een schadevergoedingsmaatregel werd opgelegd (2019: 14.100).³¹

Hoogte en type delicten

Na een stijging tussen 2011 en 2017 daalt het aantal opgelegde schadevergoedingsmaatregelen tot jaarlijks 14.000.³² De totaalsom van door de rechter opgelegde schadevergoedingsmaatregelen verdubbelde echter tussen 2010 en 2019 van 21 miljoen naar 42 miljoen euro.³³ Ook de bedragen waarvoor de schadevergoedingsmaatregel werd opgelegd, verdubbelden (van € 1.400 gemiddeld in 2011 tot € 3.000 gemiddeld in 2019). Dit houdt vermoedelijk verband met de verruiming van het ontvankelijkheidscriterium in 2011.³⁴

Het gaat veelal om relatief bescheiden bedragen.³⁵ Echter, het aantal (zeer) hoge schadevergoedingsmaatregelen (hoger dan € 270.000) als gevolg van ernstiger misdrijven neemt sinds 2015 toe.³⁶ Niettemin is het aandeel gewelds- en zeden delicten slechts 6%, het grootst is het aandeel vermogenscriminaliteit (25%).³⁷ Voor de laatste categorie betreft het veelal materiële schade; voor gewelds- en zeden misdrijven gaat het vooral om immateriële schade.

30. Commissie-Donner (2021, p. 37) vermeldt dat cijfers afkomstig zijn uit de 'beschikbare bronnen' en betrekking hebben op 2019. De bevinding dat in een kwart van de strafzaken wordt gevoegd, komt overeen met de bevindingen van Van Dantzig et al. (2021, p. 6-7). Zij vonden op basis van de RAC min cijfers (een landelijke database van door het OM en de rechtelijke macht afgedane strafzaken) dat over 2017-2019 per jaar 16.300 strafzaken werden afgedaan, waarbij per zaak sprake was van minstens één voeging benadeelde partij. Op basis van extrapolatie ramen Van Dantzig et al. dat het 36.000 strafzaken op jaarbasis betreft, met gemiddeld 2,2 vorderingen benadeelde partij per zaak.

31. Dat komt neer op 93% van de strafzaken (Commissie-Donner, 2021, p. 42). Opmerking behoeft dat de strafrechter de schadevergoedingsmaatregel ambtshalve mag opleggen, het aantal opgelegde maatregelen hoeft dus niet gelijk te zijn aan het aantal voegingen.

32. Commissie-Donner, 2021, figuur 2.7.

33. Commissie-Donner, 2021, figuur 2.8.

34. Commissie-Donner, 2021, p. 42.

35. In 70% van de toewijzingen bedroeg de toewijzing maximaal 1.000 euro; in 93% van de toewijzingen betrof het toegewezen bedrag maximaal 5.000 euro (Commissie-Donner, 2021, p. 42).

36. Hoewel de commissie-Donner een dergelijk verband niet noemt, lijkt de opkomst van de gespecialiseerde slachtofferadvocatuur een rol te spelen (Commissie-Donner, 2021, p. 47).

37. Daarbij is sprake van een toenemend aandeel via internet gepleegde vermogenscriminaliteit (Commissie-Donner, 2021, p. 37).

(Voor 2014 gevonden) voorspellers

Factoren die van belang zijn voor het slagen van het schadeverhaal zijn te vinden in het evaluatieonderzoek van Kool et al. (2016).³⁸ We noemen de belangrijkste voorspellers.

Ontvankelijkheid

Om (een gedeelte van de) schadevergoeding te krijgen toegewezen moet de vordering benadeelde partij ontvankelijk worden verklaard. Om de ontvankelijkheid te bevorderen werd het criterium daarvoor, neergelegd in artikel 361 lid 3 Sv, verruimd van 'eenvoudig van aard' naar 'niet onevenredig belastend'. Bij niet-ontvankelijkheid of het ontbreken van een vordering benadeelde partij kan schadevergoeding worden toegewezen via een door de rechter ambtshalve opgelegde schadevergoedingsmaatregel. Dat betreft echter een minderheid van zaken, want de rechter doet dat enkel wanneer uit het strafdossier een duidelijke wens tot schadevergoeding blijkt en het dossier onderbouwing biedt.

Tussen 2010 en 2014 nam de kans op ontvankelijkheid toe, waarschijnlijk als gevolg van de verruiming van het ontvankelijkheidscriterium in 2011. Het aantal vorderingen dat deels ontvankelijk, deels niet-ontvankelijk werd verklaard, verdubbelde (Kool et al., 2016, p. 43, tabel 3.3). Voor vorderingen naar aanleiding van gewelds- en zedenmisdrijven (circa 44%) is de kans op deels niet-ontvankelijkheid hoger dan voor de overige delicten (circa 31%). Dat ligt anders voor geheel niet-ontvankelijkverklaringen, dat komt voor gewelds- en zedenmisdrijven minder voor (24%) dan voor de overige misdrijven (34%). In bijna de helft van de zaken werd de gehele materiële schade toegewezen; in iets mindere mate was dat ook het geval voor de immateriële schade (Kool et al., 2016, p. 129, figuur 5.1). Voor een minderheid van de vorderingen volgde gedeeltelijke toewijzing. Uit de bevindingen van Van Dantzig et al. (2021) over 2017-2019 blijkt dat vorderingen bij gewelds- en zedenmisdrijven in grotere mate deels niet-ontvankelijk zijn verklaard (circa 44%) dan bij overige misdrijven (circa 31%). Voor geheel niet-ontvankelijke vorderingen geldt het omgekeerde: dat komt bij gewelds- en zedenmisdrijven naar verhouding minder voor (24%) dan bij overige misdrijven (34%).

Aanwezigheid benadeelde partij/slachtoffer en/of verdachte

De meeste vorderingen worden voorafgaand aan de zitting ingediend. Veelal is het slachtoffer bij het opstellen daarvan geholpen door Slachtofferhulp Nederland en – bij meer complexe vorderingen – door de slachtofferadvocatuur.³⁹ Aanwezigheid

38. Het onderzoek biedt enkele uitkomsten op geaggregeerd niveau (par. 3.2), waarnaast verslag wordt gedaan van een dossieronderzoek over 2014 (N = 240). De genoemde voorspellers zijn gevonden in het dossieronderzoek (hoofdstuk 5) en vonden bevestiging in interviews met rechters, officieren van justitie en slachtofferadvocaten (hoofdstuk 6). De bevindingen komen in grote lijnen overeen met die van Van Wingerden et al. (2007).

39. SHN: 60% van de vorderingen voor 2019 in totaal 13.900 vorderingen; voor de advocatuur gaat het om 4.000 vorderingen (Commissie-Donner, 2021, tabel 5.1, p. 129-130).

van het slachtoffer ter zitting om de vordering toe te lichten vormt geen voorspeller voor toewijzing; gebruik van het standaardschadeformulier wel.

Aanwezigheid van de verdachte heeft geen effect op de inhoudelijke beoordeling van vorderingen gericht op materiële schade. Dat ligt anders voor vorderingen die zien op immateriële schade: daar leidt aanwezigheid van de verdachte ertoe dat de vordering iets vaker geheel wordt toegewezen (Kool et al., 2016). In de meeste van deze zaken was de raadsman/vrouw van de verdachte aanwezig. Van die zijde gevoerd inhoudelijk verweer leidt enkel voor het immateriële nadeel tot bijstelling van het toegewezen bedrag.

Advies Openbaar Ministerie

Rechters gaven aan enige waarde te hechten aan het advies van het Openbaar Ministerie over de vordering benadeelde partij, maar bepalend voor het oordeel is het niet (Kool et al., 2016). Voor zowel de materiële, als de immateriële schade adviseerde het Openbaar Ministerie in rond 70% van de zaken tot toewijzing van alle gevorderde schadeposten, maar met een lager schadebedrag. De rechter volgt hier in de regel het Openbaar Ministerie, met dien verstande dat het door het Openbaar Ministerie geadviseerde op te leggen schadebedrag door de rechter nog verder wordt verlaagd. Eenzelfde beeld geldt voor vorderingen gericht op immateriële schadevergoedingen.

Aard en hoogte van de gevorderde respectievelijk toegewezen schade

Het belangrijkste voor een meer volledige toewijzing van materiële schade is dat de vordering op voorhand zorgvuldig is onderbouwd (Kool et al., 2016). Bij materiële schade is dat regelmatig niet het geval. Dat leidt dan wel tot ontvankelijk verklaring van de vordering, maar de bedragen die worden toegewezen worden naar beneden bijgesteld door de rechter. Wanneer sprake is van onderbouwing van materiële schade bestond dat veelal uit offertes of aankoopbonnen. Het aantal opgevoerde schadeposten vormt geen belemmering voor de ontvankelijkheid en de kans op toewijzing van materiële schade neemt zelfs toe wanneer er meerdere schadeposten zijn opgevoerd. Een verklaring ligt in het concrete karakter van dergelijke schade (apparaten, reiskosten, geld, kleding, sieraden, vrije dagen, inkomstenderving, eigen risico ziektekosten). De opgevoerde bedragen worden dus wel naar beneden bijgesteld.

Ook voor vorderingen gericht op vergoeding van immateriële schade gold dat bijna de helft ervan zorgvuldig was onderbouwd (Kool et al., 2016). De mate van onderbouwing bleek echter geen effect te hebben op de ontvankelijkheid, noch op de hoogte van het toegewezen bedrag. De rechter baseerde zich voor het bepalen van de hoogte van de toegewezen schade in dat soort gevallen veelal op de ANWB-smartengeldgids of verwees naar jurisprudentie. Daarbij werd, net als voor de materiële schade, een verlaging toegepast. Opvallend was dat het enkel vorde-

ren van immaterieel nadeel meer kans gaf op geheel ontvankelijk verklaring van de vordering dan voor materiële schade.

10.3

DE VICTIMOLOGISCHE BETEKENIS VAN SCHADEVERHAAL

In het vorenstaande hebben we het wettelijk kader van het schadeverhaal beschreven, en de uitkomsten daarvan in de praktijk. Uitgangspunt daarbij was dat slachtoffers, gelet op het feit dat zij zich stellen als benadeelde partij, dan wel anderszins duidelijk maken schadeverhaal te willen, prijs stellen op compensatie. Wat precies 'de werkzaamheid' is, met andere woorden of en in hoeverre schadevergoeding bijdraagt aan het beoogde herstel, staat nog ter beantwoording open. Die vraag raakt ook aan de relatie tussen schadevergoeding en de sanctiedoelen. Anders gezegd: wat streven slachtoffers precies na als zij aanspraak maken op schadevergoeding via het strafrecht?

Die vraag hebben we proberen te beantwoorden door middel van een verkenning van victimologische literatuur. Gelet op het bestek van onze bijdrage betreft het een beperkte verkenning. Gezocht is op (een combinatie van) de zoektermen *slachtoffer, *slachtofferbehoeften, *schadevergoeding, *compensatie en *vergeldding. Dit zowel in het Nederlands als in het Engels op de zoekmachines Google Scholar, Worldcat en Web of Science. Daarbij hebben we ons vooral gericht op bronnen uit het laatste decennium, de periode waarin het slachtoffer zich als belanghebbende heeft gemanifesteerd binnen het strafrechtelijk vertoog. We hebben zowel internationale als Nederlandse onderzoeken geïncludeerd. Hoewel de manier waarop schadevergoeding toegewezen wordt per juridisch stelsel verschilt, nemen we aan dat het ontvangen van compensatie voor aangedaan leed een breder gedeelde betekenis kan worden toegeschreven.

De bronnen die we hebben gevonden, behoeven enige toelichting. De meeste betroffen namelijk experimenteel onderzoek, uitgevoerd door sociaal psychologen. Het betreft vaak derdenonderzoek: studies waarin burgers, niet zijnde slachtoffer, wordt gevraagd zich uit te spreken over passende compensatie voor nadeel als gevolg van strafbare feiten. Zulke studies berusten weliswaar niet op ervaringen van slachtoffers, maar geven wel een beeld van de maatschappelijke opvattingen over de betekenis van schadevergoeding als gevolg van strafbare feiten, en die zijn op hun beurt (mede) bepalend voor de legitimiteit van de strafrechtelijke afdoening van slachtoffergerelateerde delicten en daarbij nagestreefde sanctiedoelen. Daarbij geldt echter wel een voorbehoud, want de meeste van deze derdenonderzoeken zagen op vermogenscriminaliteit. Dat is een belangrijk gegeven, omdat uit onderzoek blijkt dat de aard en de ernst van de rechtsschending van invloed zijn op de 'waardering' van het slachtoffer, diens nadeel en aan hem te gunnen compensatie.

Maar we hebben ook enkele bronnen gevonden waarin verslag wordt gedaan van directe ervaringen en daaraan verbonden opvattingen van slachtoffers over

schadevergoeding. Die studies hebben echter betrekking op een klein aantal respondenten en een beperkte groep delicten. Omdat deze bundel een bijdrage bevat die zich specifiek richt op de ‘what works’ in schadevergoedingsfondsen, behandelen wij die bronnen die gaan over compensatie van overheidswege via fondsen slechts in zeer beperkte mate.

10.3.1 *(Slachtoffer)behoeften in relatie tot schadevergoeding*

Wat dan leerden de door ons bestudeerde bronnen over de victimologische betekenis van schadevergoeding? Vooropgesteld moet worden dat slachtofferschap een sociale constructie is: het vormt de uitkomst van een benoemingsproces (zie onder andere Bal, 2015; Bosma et al., 2018; Dunn, 2008; Pemberton, 2019). De kwalificatie ‘slachtoffer’ wordt gegund (of niet) en daarbij zijn persoonskenmerken van zowel het (vermoedelijke) slachtoffer als de derde van belang (Bosma, 2019; Van Doorn et al., 2020a). Van betekenis zijn ook de aard en de ernst van de rechtsschending. De mate van morele verwijtbaarheid van het handelen of het nalaten, en daaruit voortvloeiende empathie met slachtoffers, is van belang voor de gekozen afdoening.

We kijken eerst naar hoe derden vinden dat gereageerd moet worden op een situatie waarin iemand onrecht wordt aangedaan. Relevant daarvoor is het overzichtsartikel van Van Doorn en Brouwers (2017), waarin zij laten zien dat een synthese van literatuur uit de (empirische) psychologie, criminologie en het recht aan toont dat derden compensatie voor het slachtoffer om het leed te herstellen prefereren boven ‘vergelding’: het straffen van een dader die leed heeft veroorzaakt (zie ook Lotz et al., 2011). Die voorkeur berust op de praktische voordelen van compensatie: waar vergelding het geleden particuliere nadeel niet wegneemt, is dat wel (tot op zekere hoogte) het geval bij compensatie. Daarbij wordt een verband gevonden met de mate van (h)erkenning en daaruit voortvloeiende empathie met het slachtoffer: derden kiezen voor compensatie vanuit de gedachte dat zij daarbij zelf, als potentieel slachtoffer, belang hebben.⁴⁰ Compensatie van particulier nadeel levert praktisch meer ‘winst’ op dan een abstracte vrijheidsstraf.

Deze bevinding vindt bevestiging in een studie van Van Doorn et al. (2018).⁴¹ Ook daaruit blijkt een voorkeur van derden voor compensatie boven straffen, althans wanneer die compensatie komt vanuit de ‘eigen middelen’ van die per-

40. Kuijpers et al. (2013) vonden echter een negatief verband tussen ervaren slachtofferschap en de waardering van schadevergoeding: respondenten die zelf slachtoffer waren geworden, waren negatiever over de betekenis van schadevergoeding dan de respondenten die deze ervaring niet hadden. Als mogelijke verklaring worden negatieve ervaringen met het verwerven van schadevergoeding genoemd.

41. In deze empirische studie kregen respondenten (studenten) de kans om met geld dat zij door deelname aan dat experiment zouden kunnen verdienen, de dader van een morele transgressie te straffen of het slachtoffer te compenseren. De transgressie vond plaats in een *economic game* die veel wordt gebruikt in de psychologie.

soon. De verklaring voor deze voorkeur ligt wederom in de door de derde gevoelde empathie met het slachtoffer en de daarin gelegen (h)erkenning van een mogelijke eigen slachtofferervaring. Wanneer dat perspectief aanwezig is, wordt compensatie gezien als een investering in de sociale relatie, in de verwachting dat bij een te ervaren slachtofferervaring een vergelijkbare wederdienst wordt geboden. Wanneer het gaat om compensatie van weggenomen of beschadigde publieke goederen ligt het anders, dan geldt een voorkeur voor strafoplegging.⁴²

De vraag is in hoeverre de in de hiervoor genoemde studies vermelde voorkeur van derden voor compensatie moet worden gerelativeerd. Het betrof experimenteel onderzoek dat voornamelijk gericht is op (beperkte) vermogensschendingen. De vraag is zelfs of de schendingen die voorgelegd werden, kunnen worden geclassificeerd als intentioneel en *wrongful*. Darley en Pittman (2003) beargumenteren echter dat hoewel de aard en de ernst van de rechtsschending wel van belang is voor de mate waarin vergelding wordt nagestreefd door derden (hoe ernstiger, hoe sterker), de wens tot compensatie daar in zekere zin los van staat: bij iedere beleving van 'moral outrage' is compensatie gepast (zie ook Kranendonk et al., 2013).

Van Doorn en collega's (2020a) hebben daarnaast gekeken naar de waardering van het (Nederlandse) strafrechtssysteem door derden, waaronder ook de mogelijkheid om slachtoffers van misdrijven te compenseren. Een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking laat zien dat men het heel belangrijk vindt dat slachtoffers (immateriële) schade kunnen vorderen via het strafrecht: op een schaal van 1 (helemaal niet belangrijk) tot 7 (heel erg belangrijk) wordt gemiddeld een 5,7 gescoord. Vooral mensen met een hoger empathisch vermogen en mensen die meer bezorgdheid ervaren, zien veel belang in schadevergoeding. Maar er is meer, want er wordt een samenhang gevonden tussen de waarde die burgers hechten aan respectievelijk retributie en compensatie. Schadevergoeding zou in dit spectrum als extra financiële straf kunnen fungeren. Toch blijkt niet dat de toe- of afwijzing van schadevergoeding consequenties heeft voor de mate waarin men zich kan vinden in de door de rechter opgelegde straf (Van Doorn et al., 2020b). Wij interpreteren deze bevinding zo dat schadevergoeding mede een vergeldende functie kan hebben, maar de leed toevoegende straf niet kan vervangen.

Er zijn ook studies waar de respondent niet in de positie geplaatst wordt van de (onafhankelijke) derde die al dan niet kan oordelen over compensatie of het slachtoffer zelf kan compenseren, maar de respondent laten inleven in de positie van het slachtoffer. Zo verplaatsen de (Nederlandse) respondenten in de studie van Kranendonk en collega's (2013) zich in Jeroen, een slachtoffer van ofwel een verkeersongeval ofwel een harde botsing waaraan hij ernstig letsel overhoudt. De dader – in het vignet Dirk genoemd – heeft in verschillende versies van het verhaal met opzet gehandeld (*dolus*) of is aanmerkelijk onvoorzichtig geweest (*culpa*). In een

42. Het betreft in deze experimentele setting het afnemen van middelen van de transgressor.

laatste vignet was de intentie onduidelijk. In lijn met het eerder aangehaalde argument van Darley en Pittman (2003) blijkt dat de grote meerderheid van de respondenten die zich inleven in Jeroen inderdaad schadevergoeding wenst. Echter, wanneer de dader onzorgvuldig handelde, was het aantal respondenten dat schadevergoeding wenste iets lager (84%) dan wanneer er sprake was van intentie (92%) of daar onduidelijkheid over bestond (94%).

Zelfs wanneer de respondent zich inleeft in de positie van het slachtoffer, zien alle hiervoor genoemde studies op derdenonderzoek. Dat roept de vraag op hoe echte slachtoffers denken over de betekenis van compensatie. Allereerst blijkt dat slachtoffers veel waarde hechten aan de motivering. Een gebrek aan motivering van de argumenten waarom de rechter de vordering (deels) niet-ontvankelijk verklaart, of waarom bij ontvankelijk verklaring het toegewezen bedrag lager ligt dan het gevorderde bedrag, kan worden opgevat als desinteresse in het slachtoffer (Schijns, 2015). Dat geldt in het bijzonder wanneer de vordering niet-ontvankelijk wordt verklaard en dus niet verder inhoudelijk wordt behandeld. De vordering tot schadevergoeding houdt in deze zin verband met erkenning door derden. Van Dongen en collega's (2014) hebben gevonden dat ook slachtoffers een principiële betekenis toekennen aan schadevergoeding. Het herstellen van de toegebrachte schade wordt gezien als een 'burgerplicht' (zie ook Lindenbergh et al., 2013). Schadevergoeding wordt als publiekrechtelijk te faciliteren aanspraak ervaren, waarbij een zweem van retributie doorklinkt. Slachtoffers geven aan behoefte te hebben aan genoegdoening en erkenning door de dader. Dat blijkt uit de bevinding dat schadevergoeding door de dader beter tegemoetkomt aan de verwachtingen van het slachtoffer dan compensatie door bijvoorbeeld de staat (Aertsen & Vanfraechem, 2011; Kranendonk et al., 2013). De dader moet 'betalen', maar niet alleen om de geleden schade weg te nemen, maar vooral om het slachtoffer in diens waarde te herstellen (Akkermans, 2020; Shapland, 1984). Holder en Daly (2018) rapporteren dat de helft van de door hen geïnterviewde slachtoffers van zedendelicten aangeeft dat de betekenis van het ontvangen van schadevergoeding voor hen is gelegen in erkenning. Schadevergoeding krijgt daarmee een gedeeltelijk symbolisch karakter, en is niet bedoeld als directe vergoeding om het slachtoffer te doen terugkeren naar de situatie zoals deze was vóór de schending. Onder omstandigheden kan een focus op puur (financieel) herstel zelfs als ongepast voelen: onderzoek naar de *taboo-tradeoff* laat zien dat geld en leed aparte categorieën zijn, zodat geld leed niet kan 'oplossen' (Fiske & Tetlock, 1997). Wie dat wel probeert, bevindt zich op glad ijs.

Wat kunnen we concluderen uit het vorenstaande? Duidelijk is dat de besproken studies niet goed vergelijkbaar zijn: de methodologie (experimenteel versus argumentatief), het perspectief (derde versus slachtoffer) en de schendingen zijn steeds verschillend. Met inachtneming van deze verschillen tussen de gevonden studies menen we toch een rode draad te zien in de gevonden resultaten. De voorkeur voor compensatie laat vergelding niet buiten beschouwing, maar verbindt

compensatie en vergelding in sommige gevallen zelfs. Daarnaast kan compensatie zowel een (monetaire) vergoeding van ervaren leed zijn, als een publiekrechtelijke aanspraak op erkenning. De onderzoeksresultaten wijzen erop dat compensatie door slachtoffers en burgers in verband wordt gebracht met de strafrechtelijke afdoening van het delict, maar benadrukt wordt dat herstel en straf geen communicerende vaten zijn (Daley & Davis, 2021; Haynes & Olson, 2006; Lotz et al., 2011). Anders gezegd: wanneer de slachtofferervaring meer concreet wordt '(mee)beleefd' en het meer ingrijpende rechtsschendingen betreft, wordt compensatie een belangrijker gegeven. Dat laatste omvat dan meer dan het wegnemen van de schade, het omvat ook erkenning en – op eigen gronden – een zekere behoefte aan 'boetedoening' door de dader (Kool, 2021; Kunst, 2021; Lindenbergh et al., 2013; Lindenbergh, 2014; Pemberton, 2019).

10.4 AFSLUITING

De insteek van onze bijdrage was te bezien of de via het strafrecht geboden mogelijkheden tot schadeverhaal voor slachtoffers beantwoorden aan hun behoeften. Anders gezegd: 'werkt' schadeverhaal voor slachtoffers en wat zijn daarvan de werkzame elementen? Duidelijk is dat 'recht doen aan slachtoffers' verandering van het strafrechtelijk vertoog brengt en dat raakt ook de grondslag van het schadeverhaal. De route van het civiele recht is in onbruik geraakt en het schadeverhaal maakt deel uit van de strafrechtelijke afdoening (Kool et al., 2016 Schrama & Geurts, 2012). Dat biedt (wederom) steun aan de gedachte dat het schadeverhaal moet worden begrepen als een normatieve aanspraak tot genoegdoening.⁴³

Die gedachte wordt gevoed door victimologisch onderzoek. Daaruit blijkt dat compensatie door slachtoffers en door derden als middel tot genoegdoening wordt gezien. Daaraan onderliggende utilitaire motieven doen daar geen afbreuk aan. De aanspraak op schadevergoeding duidt primair op het niet willen dragen van buiten eigen schuld wederrechtelijk toegebracht nadeel waartegen de overheid heeft te beschermen (Van Doorn et al., 2020b). Wanneer die vereffening wordt gerealiseerd, neemt de vergeldingsbehoefte af, althans voor de minder ernstige delicten. Naarmate de rechtsschending zwaarder is, komt het accent meer te liggen op de vergelding, maar ook die kan tot uitdrukking komen in aanspraken op 'boetedoening' in de vorm schadevergoeding.⁴⁴ En dat geldt niet alleen voor het slachtoffer, maar inmiddels ook voor direct betrokken derden (affectieschade).

De verscheidenheid van slachtofferervaringen en de uiteenlopende aard van de slachtofferbehoeften maken dat (nog) geen eenduidig oordeel kan worden gegeven over de victimologische werkzaamheid van schadevergoeding. Daarvoor is

43. Illustratief is dat sommige civilisten het civielrechtelijke aansprakelijkheidsrecht meer 'straffende', althans handhavende trekken zijn gaan toekennen; vgl. Hartlief, 2014.

44. Vgl. Lindenbergh, 2014 en Lindenbergh & Hebly, 2016; gepleit wordt voor onderscheid tussen de financiële en de emotionele kant van het schadeverhaal.

meer (empirisch) onderzoek nodig in de context van concrete strafzaken, in plaats van in een experimentele setting waarin de ervaring van onrecht minder duidelijk gevoeld wordt.

Duidelijk is wel dat de maatschappelijke perceptie over het redresseren van wederrechtelijk toegebracht nadeel (misdrijf) aan verandering onderhevig is. De opvatting dat het schadeverhaal een particuliere, door het strafrecht te faciliteren civiele kwestie is, staat onder druk. Tegelijkertijd is er nog steeds steun voor de gedachte dat de schade op de dader moet worden verhaald, maar de daaraan verbonden verhaalproblemen mogen niet voor rekening van het slachtoffer komen (Lippke, 2020). En zo verschijnt de particuliere aanspraak op schadevergoeding als gevolg van wederrechtelijk handelen als een publiekrechtelijke, via het strafrecht te redresseren aanspraak. Daarmee is niet gezegd dat de aanspraak op schadevergoeding samenvalt met de vergelding in de zin van straffen, maar wel dat het een aspect van ‘publieke boetedoening’ omvat.

De vraag is of dit laatste voldoende tot uitdrukking kan komen in een schade-stelsel waarin wordt vastgehouden aan de civielrechtelijke grondslag van het schadeverhaal. Het loslaten daarvan heeft ingrijpende financiële gevolgen, zoals de commissie-Donner aangeeft.⁴⁵ Maar zowel ten aanzien van de rechtvaardiging als de financiering van het schadestelsel zijn andere afwegingen mogelijk.⁴⁶ Met het oog op de aanhangige modernisering van het schadeverhaal wijst dat onzes inziens op een heroverweging van de grondslagen van het schadeverhaal, waartoe nader onderzoek naar de victimologische betekenis daarvan is geïndiceerd (Kunst, 2021). Tegelijkertijd geldt dat de ‘werkzaamheid’ van schadevergoeding voor slachtoffers slechts een van de overwegingen kan vormen voor de strafrechtelijke afdoening.⁴⁷ Die gaat uit haar aard gepaard met reducties van de slachtofferervaring, want de inzet van het strafrecht is gericht op het herstel van de rechtsvrede en het daaraan verbonden rechtsburgerschap. Schadeverhaal op strafrechtelijke grondslag zal daarom verbonden moeten zijn aan de voor het strafrecht vereiste proportionaliteit, tot uitdrukking komende in een tarifiering van de schadevergoeding.⁴⁸ Dat kan de victimologische werkzaamheid van schadevergoeding beperken, maar hoeft niet het geval te zijn. Of dat zo is, zal afhangen van factoren als de bejegening door de rechter, de wijze waarop het oordeel over de schadevergoeding in het vonnis wordt verwoord, het doel dat door het slachtoffer wordt nagestreefd

45. Commissie-Donner 2021, hoofdstuk 4, par. 4.3 en 7.3. Ook Lippke, 2020, p. 320, waar deze stelt dat dit onvermogen tot het bieden van redress de basis lijkt te vormen voor ‘the asymmetrical desert focus of retributivism’.

46. Vgl. Barendrecht, 2003; Kool, 2021; Lippke, 2020; Pemberton, 2021. Wat betreft de financiering kan worden gewezen op de mogelijkheid van invoering van een dadertaks of de mogelijkheid uit vermogensstraffen en ontneming gegenereerde inkomsten aan te wenden ter compensatie voor slachtoffer; vgl. De Hullu, 2002, p. 63 en Commissie-Donner, 2021, p. 58.

47. Vgl. Groenhuijsen, 1989. Opgemerkt wordt dat geen sprake mag zijn van een binnen het strafrecht te vestigen ‘bijzondere prioriteit van victimologische gezichtspunten’.

48. Commissie-Donner, 2021, p. 102 en par. 6.4.2.4; de commissie is voorstander van tarifiering van schadevergoeding, ook voor de vorderingen benadeelde partij.

met het schadeverhaal (de dader laten 'boeten' of het wegnemen van nadeel) en de beschikbaarheid van andere voorzieningen.

REFERENTIES

- Aertsen, I., & Vanfraechem, I. (2011). Hersteldimensies in de slachtofferzorg, *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 11(4), 46-58.
- Akkermans, A. (2020). Achieving justice in personal injury compensation: the need to address the emotional dimensions of suffering a wrong. In P. Vines & A. Akkermans (Eds.), *Unexpected consequences of compensation law* (p. 15-38). Hart publishing.
- Bal, M. (2015). Slachtoffers van onrecht: de psychologie van secundaire victimisatie (en positieve reacties voor slachtoffers). *PROCES*, 2, 140-150.
- Barendrecht, J.M. (2003). Rechtvaardigheid en het welbevinden van slachtoffers. *Nederlands Juristenblad*, 78(23), 1175-1184.
- Bosma, A. (2019). Excuses gemaakt, zand erover? *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 19(4), 11-21.
- Bosma, A.K., Mulder, E., & Pemberton, A. (2018). The ideal victim through other(s') eyes. In M. Duggan (Ed.), *Revisiting the 'Ideal Victim'* (p. 27-41). Policy Press.
- Buruma, Y. (2018). Het gemoderniseerde Wetboek van Strafvordering: boeken 3 tot en met 6. *Rechtsgeleerd Magazijn THEMIS*, 5, 168-179.
- Buruma, Y. (2020). Een mentaliteitsgeschiedenis van slachtofferemancipatie. *Nederlands Tijdschrift voor Strafrecht*, 1, 3-10.
- Candido, J., Hoendervoogt, M., Laatsch, N., Dam, P. van, & Gest, M. (2017). *Slachtoffer en de rechtspraak. Handleiding voor de strafrechtspraktijk*. Den Haag: Raad voor de rechtspraak.
- Daley, K., & Davis, J. (2021). Money Justice. *Journal of Criminology*, 54(1), 60-75.
- Dantzig, L.A. van, Kuipers, J.P., Rij, J.C. van, & Akkermans, A.J. (2021). *Afzonderlijke behandeling vordering benadeelde partij*. WODC/Cebeon.
- Darley, J.M., & Pittman, T.S. (2003). The psychology of compensatory and retributive justice. *Personality and Social Psychology Review*, 7(4), 324-336.
- Doorn, J. van, & Brouwers, L. (2017). Third party responses to Injustice: a review on the preference for compensation. *Crime Psychology Review*, 3(1), 59-77.
- Doorn, J. van, Brands, J., & Kunst, M. (2020a). De publieke waardering van het strafrechtstelsel. Een studie naar de rol van emotie- en oriëntatiedisposities. *Mens en Maatschappij*, 95(4), 357-382.
- Doorn, J. van, Kunst, M., Brands, J., & Keijser, J. de (2020b). De rol van slachtoffercompensatie in de publieke waardering van strafoplegging. *Tijdschrift voor Criminologie*, 61(1), 34-47.

Doorn, J. van, Zelenberg, M., & Breugelmans, S.M. (2018). An exploration of third parties' preference for compensation over punishment: six experimental demonstrations. *Theory and Decision*, 85(3), 333-351.

Dongen, J.J.M. van, Hebly, M., & Lindenberg, S.D. (2014). Schadeverhaal na misdrijven: ervaringen van slachtoffers, *Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade*, 1, 1-7.

Dunn, J.L. (2008). Accounting for victimization: social constructivist perspectives. *Sociology Compass*, 2(5), 1601-1620.

Fiske, A.P., & Tetlock, P.E. (1997). Taboo Trade-Offs: Reactions to Transactions That Transgress the Spheres of Justice. *Political Psychology*, 18(2), 255-297.

Groenhuijsen, M.S. (1989). De rode draad 'goed nieuws voor slachtoffers van delicten'. *Ars Aequi*, 38(9), 740-751.

Hartlief, T. (2014). Straf privaatrecht. In F.-J. Beekhoven van den Boezem, F. Verstijlen & G. Bergervoet (Red.), *Groninger zekerheid. Liber amicorum Wim Reehuis* (p. 89-102). Kluwer.

Haynes, G.A., & Olson, J.M. (2006). Coping With Threats to Just-World Beliefs: Derogate, Blame, or Help? *Journal of Applied Social Psychology*, 36, 664-682.

Hebly, M.R., & Lindenberg, S.D. (2020). Compensatie van misdrijfschade: veel beweging, voldoende inzicht en visie? *Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade*, (1), 20-24.

Hebly, M.R., Lindenberg, S.D., Visscher, L.T., & Desmet, P.T.M. (2020). *Compensatie en verhaal van schade door strafbare feiten. Verkenning van bronnen, volumes en publieke kosten*. Erasmus Universiteit/WODC.

Holder, R.L., & Daly, K. (2018). Recognition, reconnection, and renewal: The meaning of money to sexual assault survivors. *International Review of Victimology*, 24(1), 25-46.

Hullu, J. de (2002). Enkele suggesties voor herziening van het strafrechtelijk sanctiestelsel. In J. de Hullu, F.W. Bleichrodt & O.J.D.M.L. Jansen (Red.), *Nederlandse Juristen-Vereniging: Herziening van het sanctiestelsel: verslag van de op 14 juni 2002 te Utrecht gehouden algemene Vergadering* (p. 1-87). Kluwer.

Keulen, B.F. (2002). Herziening van het sanctiestelsel? *Nederlands Juristen Blad*, 23, 1093-1101.

Keulen, B. (2015). Het slachtoffer, de modernisering van het Wetboek van Strafvordering en de rechter. *Strafblad : tijdschrift voor wetenschap en praktijk*, 240-252.

Kooijmans, T. (2002). *Op maat geregeld* (Proefschrift). Kluwer.

Kool, R.S.B. (2014). (Crime) Victims' Compensation: The Emergence of Convergence. *Utrecht Law Review*, 10(3), 14-26.

Kool, R. (2021). Geldelijke genoegdoening: Over de grondslag theoretische betekenis van het schadeverhaal naar aanleiding van strafbare feiten. In J. Altena, J. Cnossen, J. Crijns, P. Schuyt & J. ten Voorde (Red.), *In onderlinge samenhang* (p. 515-527). Wolters Kluwer.

Kool, R.S.B., Backers, P., Emaus, J.M., Kristen, F.G.H., Pluimer, O.S., Uhm, D.P. van, & Gelder, E.M. van (2016). *Civiel schadeverhaal via het strafproces. Een verkenning van de rechtspraktijk en regelgeving betreffende de voeging benadeelde partij*. Boom.

Kool, R.S.B., & Emaus, J.M. (2017). Actuele opvattingen inzake civiel schadeverhaal via het strafproces. *PROCES*, 96(1), 7-18.

Kool, R., Hebli, M., Uhm, D. van, Orvini, L., Loeve, C.R.R., & Giesen, I. (2014). *Schadeverhaal na een strafbaar feit via de kantonrechter: Een verkennend dossieronderzoek*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Kranendonk, R., Mesmaecker, V. De, & Malsch, M. (2013). Vergelding en herstel: de behoeften van het slachtoffer. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 1, 7-22.

Kuijpers, K.F., Parrera, S. van, & Popelier, L. (2013). Het slachtoffer centraal? Opinie ten aanzien van slachtofferrechten in Nederland. *PROCES*, 5, 288-303.

Kunst, M. (2021). *Los van het kwade geweten?* (Oratie Leiden). Den Haag: Boom criminologie.

Lindeman, J.(2021). Gijzeling in het kader van de schadevergoedingsmaatregel. Nieuwe kansen voor een weloverwogen toepassing van vrijheidsbeneming als dwangmiddel. *Ars Aequi*, 2, 136-141.

Lindenbergh, S. (2014). De letselschadevordering in het strafproces, dat moet beter kunnen. *Nederlands Juristenblad*, 38, 2696-2702.

Lindenbergh, S., & Hebli, M. (2016). Schadeverhaal via het strafproces. Het gaat – iets – beter, maar het blijft behelpen. *Nederlands Juristenblad*, 38, 2827-2830.

Lindenbergh, S.D., Hebli, M.R., & Dongen, J.D.M. van (2013). *Je hebt geluk als je van een pauw mag plukken, ervaringen van slachtoffers van strafbare feiten met het verhalen van hun schade*. Erasmus MC: University Medical Center Rotterdam.

Lippke, R. (2020). Retributivism and Compensation. *Social Theory & Practice*, 2, 317-338.

Lotz, S., Okimoto, T.G., Schlösser, T., & Fetchenhauer, D. (2011). Punitive versus compensatory reactions to injustice: Emotional antecedents to third-party interventions. *Journal of Experimental Social Psychology*, 2, 477-480.

Pemberton, A. (2019). De schaamte van het slachtofferschap: What's law got to do with it, In B. van Stokkom (Red.), *Genoegdoening & Redelijkheid* (p. 91-119). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Pemberton, A. (2021). Een victimologisch fundament voor het (straf)recht: vergelden, verbinden en verhalen. *Delikt en delinkwent*, 7, 604-619.

Schijns, A.J.J.G. (2015). De letselschadevordering van het slachtoffer in het strafproces: een zwakte in de strafrechtelijke slachtofferbescherming, *Tijdschrift Praktijkwijzer Strafrecht*, 9, 33-40.

Schijns, A.J.J.G. (2019). De vordering van de benadeelde partij in het strafproces: de Hoge Raad geeft college. *Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade*, 22(4), 111-119.

Schrama, W.M., & Geurts, T. (2012). *Civiel schadeverhaal door slachtoffers van delicten*. WODC.

Shapland, J. (1984). Victims, the Criminal Justice System and Compensation. *The British Journal of Criminology*, 24(2), 131-149.

Wingerden, S. van, Moerings, M., & Wilsem, J. van (2007). *De praktijk van het schadeverhaal voor slachtoffers van misdrijven*. Universiteit Leiden/WODC.